

Végjátékok...

A makói József Attila Népi Kollégium végnapjai (1948–49)

A 2000 májusában a makói múzeum alapítására törekvő kísérletek s az intézmény munkásságának félévszázados emlékeit idéző ünnepségen többször szó esett az 1949-as (centenárium) *Csanádi Kalendárium* történetéről is. Az ekkor elhangzottakból fölillant, hogy itt, ebben a „nyugtalan mezővárosban” – sokunk valódi vagy szellemi szülőföldjén sem jellemezhető az akkoriban zajló folyamatok tartalma és lényege sémaszerű vagy – manapság már különösen – sutának érzett, évtizedek alatt elkoptatott frázisokkal. Ma már tudjuk, hogy társadalom- és művelődéstörténetünk fordulópontjai, különösen pedig a helytörténeti, a regionális események nemegyszer milyen véletlenül bukdácsolva, olykor kompromisszumok sorában születtek vagy éppen törettek meg.

A véletlen és a politikai „sorsszerűség” furcsa viaskodását értük meg akkoriban Makón, iskolánkban és pezsgő életű irodalmi társaságunk életében egyaránt. Bár ezek történetéről több visszaemlékezés, illetve helytörténeti kutatáson alapuló összefoglalás is született, kevesen ismerik, milyen politikai események és folyamatok diktálták, s miféle emberi helytállás vagy éppen kicsinyesség, irigység húzódtott meg kollégiumi-irodalmi társasági életünk felszámolásakor.

A kollégium végnapjai

Egykori osztályfőnökünk, Giday Kálmán életének alkonyához közeledve írta meg makói pedagógiai törekvéseinek történetét. (*A makói József Attila Népi Kollégium története*. In *Csongrád megyei Hírlap*, Makói kiadás, 1986. február 6–10.) A Nemzeti Parasztpárt makói szervezete – olvashatjuk Giday visszaemlékezésében – már 1945 nyarán felismerte egy kollégium alapításának a szükségességét. A mérlegelésben és a döntésben segítette őket, hogy Hódmezővásárhelyen már jó néhány éve sikeresen működött a Cseresnyés Kollégium. Ennek mintájára kezdeményezték tehát Csanád megye tehetséges fiataljai számára egy új kollégium alapítását. A próbálkozást a Nemzeti Bizottság, valamennyi koalíciós párt, a Szociáldemokrata Párt, valamint a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt is helyeselte és támogatta. Ezek a kezdeményezések – emlékezik Giday – összeforrtak a gimnáziumi cserkészcsapat munkájával és az ugyancsak az iskolában működő József Attila Diákegyesület akcióival is. (A cserkészcsapat vezetőinek, tagjainak többsége helyi iparos-, kereskedő-, alkalmazotti vagy tisztviselői és szakmunkás családból származott, de volt közöttük néhány vonattal bejáró, falusi parasztyerek is.) A „civil” diákegyesület két alelnöke és a pénztárosa egyben a cserkészcsapat tagja is volt. A makói gimnáziumban a cserkészek többsége igen figyelemre méltó egyéniség. Sokan – minden túlzás nélkül – száz, némelykor több száz népdalt ismertek. A folklór világában

igazán otthonosan mozogtak. Kiss Ernő Makó város 1945 utáni népszerű polgármester-helyettesének, a Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselőjének fia – például több népi hangszeren játszott. Vajda Zsuzsa, Arató Mátyás (később a matematikatudomány doktora, Széchenyi-díjas professzor), Ács Sándor (később a vezető hazai néptánc-együttesek jól ismert szólótáncosa) akkoriban már amatőr táncegyüttesükkel járták a vidéket. Többségük nagy tisztelője volt Karácsony Sándornak, a magyar cserkészmozgalom jellegzetes, meghatározó személyiségének. Giday így emlékezett vissza Karácsony-élményére: „Magam is a debreceni kollégium neveltje vagyok, hatott reám Karácsony Sándor s a többi, új utakat kereső pedagógiai törekvés, valamint a század több, ekkor még csak az iskolák szűkebb körében érezhető pszichológiai, elméleti tudatosság. ...1940-ben a *Szegedi Nevelésügyi Szemlé*ben jelent meg első tudományos igényű dolgozatom.” (Giday Kálmán ekkor még bizony nem is sejtette, hogy egykor ő is Makón lesz majd tanár. A folyóiratot ugyanis az a Tettamanti Béla szegedi professzor szerkesztette, akinek 1922 novemberében Makón a tizenhét éves József Attila a következő mondattal ajánlotta *Őszi alkonyat* című versét: „Kedves tanáromnak, Tettamanti Bélának.”)

Amikor aztán 1946 nyarán a koalíciós pártok felhívására az országban megkezdődött a népi kollégiumi hálózat szervezése, a „nyugtalan mezővárosban” két hét alatt, hihetetlen gyorsasággal megszervezve, már szeptember 1-jére, a tanévkezdésre működött a kollégium; negyven ágy, asztalteríték és tanulóasztal várta a diákokat. A kollégium megnyitó ünnepségén Farkas Imre országgyűlési képviselő, a Nemzeti Bizottság elnöke beszélt, majd dr. Hencz Aurél megyei tanfelügyelő, a Nemzeti Parasztpárt itt tevékenykedőt választott vezető testületének tagja ismertette a kollégiumi mozgalom célját és feladatait. A kollégium igazgatója Giday Kálmán lett. Beköszöntő beszédében az intézmény gyors létrejöttének körülményeit, a legkülönbözőbb erők összefogásának eredményességét méltatta. 1986-ban írt visszaemlékezésében említi, hogy a megnyitón két vers hangzott el: József Attila *Fiatal életek indulója* (ez a költemény egyébként később a makói népi kollégisták himnuszának számított), valamint Szabó Lőrinc *Szeressétek a gyermekeket!* című verse, melyet a legfiatalabb, egy 12 éves kollégista szavalt el, s szájából különösen érvényesnek tűntek a vers szavai:

„Tanítsd, melengsed te is, drága nap
csempézd zsebükbe titkos aranyad.

...

vad villámok, jó hangyák, kis csigák,
vigyázz reájuk, hatalmas világ.”

A kollégium negyven fős lakossága egyébként nagyon vegyes életkorú volt: hat tizenkét éves kisiskolás, tizenketten jártak polgári iskolába vagy gimnáziumba, a többség pedig felsős gimnazista, illetve kereskedelmi középiskolás, de néhányan – akik eddig autóbusszal vagy vonattal jártak be Makóra – az akkoriban szerveződő dolgozók gimnáziumának tanulói voltak, s akadt köztük, aki a maga huszonkét évével csak négy évvel fiatalabb, mint az intézmény igazgatója.

A Nemzeti Bizottság az induló, József Attila nevét fölvevő intézmény működési helyéül az egykori Issekutz-féle „tekintélyes családi házat” jelölte ki, de a helyi közigazgatás az épületet nem tudta a megszabott időre kiüríteni, így a kollégium átmenetileg a hajdani DEMKE (Dél-magyarországi Magyar Közművelődési Egyesület) épületében (ahol egykoron József Attila is lakott) kezdte meg működését.

A kollégiumban szinte azonnal pezsgő élet indult meg. Az elkövetkezendő időszakban négy stencilezett, úgynevezett szemináriumii füzetet adtak ki. Az elsőben 6-6 Ady- és József Attila-vers, 2-2 Juhász Gyula- és Illyés Gyula-mű szerepelt. A második kötet – az iskolai tankönyv segédkönyveként – világirodalmi válogatást tartalmazott: Aragon, Heine, Puskin, Goethe, Milton és Petrarca jó néhány versét hozta. Ez azért volt különleges dolog, mert akkoriban az irodalmi tantervi anyag alig adott valami kitekintést a külföldi szépirodalomra, az idegen nyelvű irodalmat a diákok az adott nyelvi órák keretében tanulták, ha tanulták.

Citerazenekaruk is működött (többen otthonról hozták citeratudásukat), száj-harmonika-kisegyüttes alakult, furulya- és hegedűoktatás indult. Röplabda- és labdarúgócsapatot szerveztek, strandidényben – társadalmi alapítványok és támogatások segítségével – a strandon úszásoktatás folyt.

A kollégium költségvetésének 1/4-ét a környező helységek biztosították. Földeák szinte folyamatosan, néhány község pedig rövidebb-hosszabb időn keresztül átutalt ösztöndíjösszeggel járult a kollégium fenntartási költségeihez vagy a programok szervezéséhez. A kollégisták között tizenhárman voltak 1-5 holdas szülők gyermekei, nyolc kollégista szülei gazdálkodtak 5 holdnál nagyobb területen, öten pedig munkás- és napszámos családból jöttek. Hat gyerek tanítói, illetve falusi értelmiségi vagy alkalmazotti környezetből érkezett, nyolc-tizen voltak pedig azok, akiknek szülei falusi kiskereskedők, kisiparosok vagy vasúti alkalmazottak. Később még hat növendék érkezett, csehszlovákiai menekültként.

Giday Kálmán – ügyész – egy személyben volt a kollégium igazgatója, nevelőtanára és gondnoka. Ezért ért valamennyiünket villámcsapásként, hogy 1947 tavaszán egy amúgy jó szándékú és szerény, a Hajdúságból érkező, errefelé teljesen idegen pedagógus toppant be, aki a Népi Kollégiumok Országos Központjának igazgatói kinevezésével érkezett. A papíron az szerepelt, hogy dr. Giday Kálmán egyidejű fölmentésével őt nevezik ki a makói József Attila Népi Kollégium igazgatójának.

Ekkor valóságos bújócska-fogócska kezdődött az igazgatói poszt körül... A gimnáziumban Giday a nyolcadikosok osztályfőnöke volt. Tari János, a József Attila Népi Kollégium diáktitkára is abba az osztályába járt. Ő árulta el nekem, hogy néhány nappal korábban már a fővárosban is járt a „Giday-ügyben”. Szabó Gergely főtítkárral beszélt a NÉKOSZ központjában, kérte Giday fölmondásának visszavonását, de eredménytelenül. Eltűnődve mondta:

– Te, ezek teljesen hülyének néznek minket. Azt mondták, Gidaynak mindenképp mennie kell a kollégium éléről.

Hallottuk aztán Hencz Auréltól, hogy a makói Nemzeti Bizottságáról, sőt a Nemzeti Parasztpárt makói vezetői is telefonáltak már a fővárosba ebben az ügyben, de azt a választ kapták, hogy tudomásuk szerint Giday nem kapta meg a fölmondó levelét, tehát ne keltsen senki pánikot, ne hisztériázzon senki. És levelet sem kell a makóiaknak írni az ügyben, hiszen ha nincs intézkedés, nincs mire válaszolni. – Hát, meglehetősen furcsa helyzet – mondta Hencz –, hiszen nincs fölmondás. Márpedig így azt sem megfellebbezni, sem jogilag vitatni nem lehet. Közben meg csak telik az idő...

Néhány nappal később, az egyik reggel, még az iskolai becsengetés előtt Tari János a fülembe súgta: Gidaynak tegnap késő délután megjött a fölmondó levele, persze sokkal korábbi dátummal keltezve. Összenéztünk, szavak nélkül is értettük

egymást. A tervezett úthoz természetesen nem kértünk engedélyt az iskolában, hiszen ha sikerül a tervünk, úgyis beszámolunk az eredményről, ha meg nem, s hiába utaztunk, minek szégyenkezni?

Másnap, a nagyállomáson, a kora reggeli vonatnál azonban igencsak zavarba jöttünk. Rajtam és Jánoson kívül még négy osztálytársunk – nem csak kollégisták – toporgott a peronon. Egyikőjük, Bárdos, a kollégium ifjúsági önkormányzatának tagja, a többiek meg „civiliek”, köztük egy cserkész. Eleinte egymás előtt is titkolózni próbáltunk, de egyhamar kiderült, hogy valamennyiünk Budapestre váltott jegyet...

Most már tehát együtt mentünk. Pesten egyenesen a NÉKOSZ országos központjába. Tari mutatta az utat. Szabó Gergely már néhány mondat után a két tenyérével csapkodta az íróasztal melletti székének sárga színű, hajlított karfáját.

– Már ott a papír – pattogott a hangja. – Már Makón a papír. Egyetlen napig sem maradhat tovább igazgató!! Egyáltalán, hogy kerülhetett oda ez a Giday? Azok után a debreceni egyetemi évek után, az ő politikai előéletével?! Örüljön, hogy eddig sikerült megúsznia!! És akkor még volt mersze fölszólalni a népi kollégium igazgatóinak országos értekezletén, és még miféle hangon vitatkozott ott velem?!

Futva hagytuk ott az épületet, s némán bámultuk az Erzsébet-híd Dunában ázó romjait. Nem mertünk egymásra sem nézni, szinte lélegzetet venni sem tudtunk. Végül, nagy sokára tértünk magunkhoz, s csak meredtünk szóltanul egymás elfehéredett arcába.

– Menjünk el az Országos Népművelési Tanácshoz, annak Karácsony Sándor az elnöke. Ő volt Debrecenben Giday professzora, neki tudnia kell Giday egyetemi éveiről, neki tudnia kell az igazságot azokról az időkről, amiről most hallottunk. Ha igaz, egyetlen lépést sem teszünk többé az ügyben, de ha nem, nem maradhatunk tétlenek és nem távozhatunk megvert kutya módjára! – állapodtunk meg.

Telefonon azt a felvilágosítást kaptuk az Országos Népművelési Tanácsnál, hogy az elnök úr beteg, csak ritkán jár be. De megadták az otthoni számát. Mikor fél óra múltán felhívtuk, már tudott róla, hogy egy makói diákdelegáció hozzá igyekszik, Verpeléti úti lakásába. Délajt érkezünk, a család ebédhez készülődött. Gyorsan beszámoltunk hát a NÉKOSZ-székházban hallott dolgokról, s még inkább megrémültünk, amikor semmiféle meglepetést nem láttunk rajta. Félve, összeszorult torokkal hallgattuk:

– Persze, hogy ismertem már akkor Gidayt – mondta fejét csóválva. Tehetséges, szorgalmas hallgató volt. Amikor végzett, az egyetemre került. 1944 őszén vagy 1945 tavaszán ment Makóra tanítani. Gyerekük is volt már, egy vagy kettő. ... A bátyjával téveszthették össze, az – ahogy én tudom – Imrédy híve volt. De hogy Kálmán?! Á, őt egészen más fából faragták! – Elhallgatott. – Én sajnos beteg vagyok, már alig-alig járok be. Én csupán annyit segíthetek, hogy biztosíthatlak beneteket arról, hogy soha, életének egyetlen időszakában sem volt köpönyegforgató. A bátyjával pedig nemigen barátkozott, jobban mondva inkább az nem barátkozott övéle...

A család egyik nőtagja szólalt meg ekkor, már a majdnem kész terített asztal mellől:

– Két hónap alatt ez már a harmadik ilyen összecserélési eset! Milyen szomorú dolgok ezek!

Siettünk le a Verpeléti úti lakásból, amúgy is, a terített asztal már ott állt a szoba közepén. Ott, lent, a kapu előtt suttogva tanakodni kezdtünk, a kora délutáni személyvonattal kéne hazautaznunk. De mit tudunk mondani majd otthon?

– Próbáljunk még elmenni a Parasztpárt országos központjába! – javasoltam. – Az Operaházzal szemben van...

Már nem mertünk odatelefonálni, addig is valami bizakodásfélét melengethettünk magunkban. De azért eléggé tartottunk a dologtól, hiszen Szűcs Ferenc, Erdei Ferenc titkára makói volt ugyan, de Gidayt nem ismerte.

– Szigorú ember, úgy mondják – szólt félve egyikünk. – Nagyon őrzi Erdeit. ... Aztán meg, jó barátai vannak a NÉKOSZ-központban...

Tétován, kétségekkel telve jutottunk az első emeletig. Össze-összedugtuk a fejünket, suttogva taglaltuk az esélyeket. Egyszer csak megállt mögöttünk egy fiatal ember, olyan 25–30 éves ha lehetett. Később valaki azt mondta, valószínűleg Sipos Gyula volt.

– Hát ti mi járatban vagytok? Kit kerestek, mit kerestek? – kérdezte.

Néhány mondatban összefoglaltuk jövetelünk célját, s nem hallgattuk el reményeinket sem.

Ő újra kérdezősködni kezdett:

– Tehát makóiak vagytok? Népi kollégisták? És a kollégiumi igazgatótok védelmében jöttök? No, várjatok csak egy kicsit! – s besietett a szemközti nagy ajtón.

Bentről hangok szűrődtek ki, de csak azt lehetett hallani, hogy ketten beszélnek, a szavakat nem lehetett érteni. Nemsokára kicsapódott az ajtó, az előbbi fiatal ember intett, hogy menjünk be, ő pedig tovább sietett a folyosón, mi meg tétován beoldalogtunk a szobába.

– Ti vagytok hát azok a makóiak? – Maga Erdei Ferenc állt föl az íróasztalától. Az asztalt megkerülve megállt velünk szemben, fél kezével támaszkodott csak rá. Várakozva jártatta végig a szemét rajtunk.

Sietve, kissé hadarva, néha kicsit megbicsakló hangon ismételtük el újra jövetelünk célját, félve, nehogy kimaradjon valami fontos az ügy történetéből. Erdei, a szinte megközelíthetetlennek hitt főtitkár kérte, hogy egyenként mutatkozzunk be. Mivel én beszéltem talán a legtöbbit, először hozzám fordult. Nevemet hallva komolyan rám nézett, megállított:

– Nem vásárhelyi vagy te? Ott ismertem valakit ilyen névvel az ipartestületben meg a vasútnál...

– Apám valóban vásárhelyi, csak később került Pestre. A Kén utcában, a vegyiművekben dolgozott. A bombázásokat ott élte végig, s mikor az ostrom után följött a pincéből, nemrégén, 46 tavaszán meg is halt gyors lefolyású, gyógyíthatatlan tbc-ben. Én akkor kerültem Makóra...

– És Diósszilágyi Sámuel főorvost ismered-e? Vagy legalább hallottál-e róla? Esetleg beszéltél is már vele?

– Sokszor találkozunk, hiszen ő a makói Parasztpárt elnöke, én meg a Népi Ifjúsági Szövetség makói titkára vagyok...

– Kollégista vagy?

– Nem, de amikor a Györffy Kollégiumból Liptai Ervin a kollégiumalapítás tervével Makóra utazott, akkor mi nyomban Samu bácsihoz mentünk, ott beszéltük meg a dolgokat. Aztán Samu bácsi telefonált, és ő küldött bennünket Paál Endre

alispánhoz, hogy ott folytassuk a tanácskozást. Ugyancsak ő telefonált Farkas Imrének is, a Nemzeti Bizottság elnökének. Akkor és ott kezdődött a kollégium szervezése...

– A kollégium a DEMKE épületébe került, ugye?

– Igen, igen. Ahol régen József Attila is lakott...

– És te, makói vagy? – fordult Erdei Tari Jánoshoz.

– Nem, én 'pátfalvi vagyok, nyolcadikos gimnazista. Nékem is osztályfőnököm Giday Kálmán. Én a kollégium ifjúsági titkára vagyok.

– A háború előtti különleges ösztöndíjjal kerültél a gimnáziumba?

– Igen, de évekig naponta jártam be vonattal az iskolába...

– Földetek van?

– Két holdat kaptunk, de apám nem sokkal később meghalt rákban, menthetetlen volt...

– Te is makai vagy? – kérdezte most Erdei Antalffy Sándortól.

– Mi Aradról települtünk át. Apám vasas, szervezett munkás, most a vasúti műhelyben dolgozik.

– Hát te? Ti hol laktok Makón? – kerített sort Szabó Jánosra.

– Az Eötvös utcában.

Erdei csodálkozva vágott közbe:

– De hisz ott gazdag parasztok laknak, jókora kőházakban!

Szabó Jancsi zavarba jött egy pillanatra, én meg közbekotyogtam:

– Ők az utca legvégén, a kollégiumhoz egészen közel laknak. A ház előtt aprócska kert, kis léckerítés, nem amolyan „fordított ház”...

Az úgynevezett „fordított ház” ugyanis fogalom volt mifelénk; a ház hosszanti falának az utca frontjával párhuzamosan álló tájolása a hirtelen gazdagodó, módos parasztok szimbólumának számított.

Erdei erre elmosolyodott, és a mackós Bárdos Bélához fordult:

– Te is kollégista vagy?

– Igen, királyhegyesi vagyok.

Erdei neveket említett, kérdezte Bélától, ismeri-e őket, hallott-e róluk a faluban. (A nevek persze több mint fél évszázad múltán nem biztos, hogy pontosan emlékszem már.)

– Aztán ismered-e Fekete Józsefet vagy Sarró Andrást?

Most meg Béla mosolyodott el:

– Már hogyan ismerném mindkettejüket, hisz egyikőjük apámnak volt bandagazdája!

Erdei mintha megelégette volna a gyors káderezést, hirtelen sarkon fordult, s íróasztalára támaszkodva, az innenső oldalról maga felé fordította a telefonkészüléket, sietve tárcsázni kezdett. Riadtan és tanácstalanul néztünk össze. Ez tehát azt jelenti, hogy a kihallgatásnak vége? Hogy minden hiábavaló volt? Hogy dolgvégezetlenül mehetünk haza?

Erdei indulatosan szólt bele a kagylóba:

– Ide figyelj, Gergely, mit szórakoztok ti azzal a Gidayval? Karácsony Sándor tanítványa volt, ő meg csak jót mesélt róla. Azt mondta, Giday 44 telétől vagy 45 tavaszától a Nemzeti Parasztpárt tagja. Farkas Imre, a makói Nemzeti Bizottság elnöke meg Diósszilágyi Sámuel főorvos úr is bízik benne. ... Miféle jelzés?! Hogy Zöld Sándor mondta volna?

Látszott, hogy Erdei feldúlva, indulatait alig fékezve vágta le a kagylót. Meggizadt. Zsebkendőjével törölgette a homlokát és a nyakát az inggallér körül. Újra tárcsázott.

– Sanyikám, mi bajotok van ott nektek a makói népi kollégiummal meg az igazgatójával? ... Igen, igen, Giday Kálmánnal. ... Na, álljunk csak meg! Az én miniszterségem idején az én apparátusom soha nem indított keresést Giday után! Legfeljebb a te államtükári apparátusodból kutakodhatott utána valaki! Persze fogalmam sincs, miért kellett volna kutatni, miért kellett volna keresni, hiszen az első perctől Makón tartózkodott. ... Már miért lenne csoda, hogy a makói Nemzeti Bizottság elnöke, Farkas Imre is kedveli, ahogy magad is mondod?! Persze hogy szereti! Giday a Nemzeti Parasztpárt tagja Makón... Debrecenben? Ott meg Karácsony Sándor tanítványa volt. Sándor bácsi ma is azt mondta, hogy ezt a Gidayt nyilván a bátyjával tévesztették össze, aki tényleg lehet, hogy Imrédyék híve volt... De Sándor bácsi azt mondta: ez a Kálmán egészen más fából volt és van faragva! ... Nem is nagyon tartották a kapcsolatot. De hiába próbálom bizonygatni, ezek a Szabó Gergelyék végig sem hallgatják az embert! Én, Karácsony Sándor véleményét megismerve, hat makai Giday-tanítvánnyal beszéltem ma. Hol, hol? Hát itt, a szobámban! És tökéletesen meggyőződtem arról, hogy az az ember ott Makón kitűnő munkát végez! Keresztúryéknak kellett volna már fölfigyelniük rá. És ettől az embertől óvják most a ti embereitek Gergelyéket? Kitől hallottad te ezeket a rágalmakat? Szabó Gergelyéktől? Aha, tehát te éppen magától Szabó Gergelytől hallottad, jól emlékszel rá?! Tehát nem ti kapartatok elő Gidayról valamit, s biztos, hogy nem ti értesítettétek őket?

Egyre nyilvánvalóbb lett számunkra is, hogy Zöld Sándorral beszélhet. Hosszan tárgyaltak még, de most már jobbára Zöld Sándor beszélt, Erdei csak hallgatta. A telefonálás végén Erdei akkurátusan visszaigazította a készüléket a helyére, s még mindig az íróasztal előtt állva hozzánk fordult:

– Utazzatok haza nyugodtan Makóra! – mondta szinte ünnepélyesen. – Minden rendben lesz. Giday a tanárok marad, s a népi kollégiumnak ezután is ő marad a vezetője. Makón is megtudják majd hamarosan.

Valóban így is lett, Giday és a makói kollégium nyugodtan élt és dolgozott – a következő évben.

De 1948 kora nyarán újra Makóra kezdtek szállingózni a NÉKOSZ főtítkáranak megbízottjai. Kettesével érkeztek. És elkezdődött újra: Giday nem maradhat a kollégium élén! Még a városból is takarodjon! A Nemzeti Parasztpárt városi választott vezetőtestülete – úgy emlékszem – újra egyhangúan kiállt Giday mellett. Hencz Aurél mesélte, mennyire nyomasztó volt a párosával járó fővárosiakkal a meddő vita, hisz ők folyvást csak két mondatot szajkóztak: Egy percig sem maradhat tovább, semmiképpen nem maradhat. A NÉKOSZ központja és maga a főtítkár is ragaszkodik az eltávolításához! Hencz Aurél úgy vélte, az ügyből Szabó Gergelyék csináltak presztizsküzdelmet, nem hagyhatták, hogy végül mégse az ő akaratuk győzzön. „Még jó – mondogatta a száját elhúzva –, hogy azt nem éneklük: NÉKOSZ, NÉKOSZ, über alles!”

Néhány nap múlva, amikor lakásán négyszemközt beszélgettem Hencz Auréllal, azon morfondírozott hangosan, vajon a fiatalos lendület, valamiféle kései kamaszos akaratosság és konok dacosság-e a sarkalló erejük, vagy pedig valaki, valakik felülről, hátulról biztatják, heccelik őket, s ők mit sem érzékelve belőle, büszkén

felvállalják... Aggódva beszélt arról, netán olyan politikai erővonalak jelentek meg, amelyeknek vezető emberei akár Zöld Sándort, akár másokat is megkerülve, eleve megmásíthatatlan véleménnyel döntenek és ítélekeznek. Nem mérlegelnek, taktikáznak csupán – s aztán cselekszenek... –, utánuk pedig tragédiák, egyéni sorsdrámák következnek. Látod – mondta –, felesége váratlan betegsége és halála után Kálmán is kezd dacossá, makacssá válni... Itt maradt szegény két kis árvával meg az idős anyósával...

Giday Kálmánt csakhamar eltávolították a kollégium éléről. Száműzetésnek értékelte mindenki, mikor a szegedi Vedres István építőipari technikumba helyezték. De az igazi arculcsapást akkor éreztük, amikor a Magyar Dolgozók Pártjának 1948. szeptember 19-i határozata értelmében a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége – mondhatni – egyik pillanatról a másikra befejezte működését. A Rajk-per pedig nyilvánvalóvá tette, nemcsak a népi kollégiumi mozgalom éli végnapjait, de az ország politikai vezetése is új utakra tért.

Epilógus

Erdei Ferenc telefonpartnere, dr. Zöld Sándor (eredeti foglalkozása szerint orvos) 1945-ben államtitkár, később, 1946-tól a Magyar Kommunista Párt nagy-szegedi pártbizottságának titkára és a megye országgyűlési képviselője volt. 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottságának tagja, újra államtitkár, majd belügyminiszter. 1950. április 20-tól a MDP Politikai Bizottságának, tehát a legfelsőbb és legbefolyásosabb politikai vezetőség elvhű tagja.

Egészen addig, amíg valahogyan tudomást nem szerzett arról, hogy ő lenne a következő „Rajk-per” áldozata, s másnapra tervezik letartóztatását. Sosem tudjuk meg, mit érezhetett, de egyre többen sejthetjük ma már, mitől akarta megóvni szeretteit, mikor hazasielt lakásába, a Benczúr utcába – ahol egyébként Erdei Ferencsel éltek szomszédságban –, s fegyverével előbb egész családjával, gyermekeivel, majd önmagával is végzett.